

*Új perspektívák és kihívások
a zsidó-keresztény dialógusban a 21. század elején*
Előadástervezet-kivonat
Biró Tamás
University of Amsterdam
birot@nytud.hu, t.s.biro@uva.nl

Értelek, értelek... de miről beszélsz?? A keresztény-zsidó párbeszéd a kognitív vallástudomány perspektívájában

Számos cél lebegett a zsidó-keresztény párbeszéd előtt az elmúlt évtizedekben: például a „fegyverek letétele” a történelem véres évszázadait követően, a békés egymás mellett élés szimbolikus megalapozása, egymás iránti elemi kíváncsiság, netán egymás valódi megértésére való törekvés, a vallások közös gyökereinek a feltárása vagy közös álláspontok kidolgozása. Az előbbi, társadalmi célok valóban nemesek, fontosak, elengedhetetlenek. Az utóbbi, intellektuális célok kevésbé elementárisak, és csak akkor van értelmük, ha egymás *valódi* megértésére törekszünk, nem pedig saját gondolkodásunknak a másik félre történő felszínes kivetítésére. Előadásomban amellet fogok érvelni, hogy ha a párbeszédben részt vevő mindkét fél kognitív szempontból „dekonstruálja” a fogalmi rendszerét, akkor mindkét típusú cél sikeresebben érhető el. Különböznék értjük egymást, de nem fogjuk egymást megérteni.

A párbeszéd társadalmilag akkor hasznos, ha az nem marad meg néhány lelkes zsidó és keresztény értelmiségi klubtevékenységének, hanem a párbeszéd tanulságai eljutnak a szószékekre, a hittanórákra, a tankönyvekbe, az egyházi, sőt az országos médiába is... a társadalom minden tagjának a fülébe, agyába. A békés egymás mellett élést, egymás jobb elfogadását elősegíti, ha bemutatjuk a közös gyökereket, a látszólagos különbségek mögötti közös értékeket. Az elmúlt évtizedek párbeszédeinek eredményeképpen, egy jó szándékú rabbi vagy teológus kétségtelenül hosszan képes sorolni a „közös-ségek” listáját. Ez a lista azonban nem változtatja meg az egyszerű hívek gondolkodásmódját (egyik oldalon sem). Miért?

Az elmúlt egy-két évtized során egyre elterjedtebb *kognitív vallástudomány* egyik fő csapásiránya annak megértése, hogy a világ kultúráiban széles körben elterjedt eszmék (fogalmak, hiedelmek) miért „vonzóak” az emberi agy/elme számára. Másképp fogalmazva, mi tesz egyes eszméket sikeressé, mi magyarázza azok elterjedését és fennmaradását? Amennyiben a zsidó-keresztény párbeszédétől az együttélés javítását várjuk el, akkor nem elegendő olyan, filozemita/kereszténybarát eszméket megfogalmaznunk, amelyek *teológiailag korrektek* (ld. *Justin Barrett*); az *intuitív vallás* szempontjából, vagyis az agy elemi szintjén sikeres, eredendően judeofób/keresztényellenes eszméknél kell kognitíve jobbat kínálnunk.

Tekintsük például a messiás fogalmát. Az emberi kultúra és vallás mögött meghúzódó kognitív folyamatok megértése – amely jelenleg inkább csak cél, mintsem „accomplished fact” a kognitív vallástudományban – rávilágíthat arra, hogy miért nem vezet az antiszemitizmus társadalmi szintű csökkenéséhez annak sulykolása, hogy a zsidók és a keresztények ugyanazt a messiást várják (azzal az apró eltéréssel, hogy egyesek szerint már járt itt). Ugyanis ez a gondolat egyáltalán nem „érdekes” az elme elemi működése szempontjából. Annál érdekesebb egy istengyilkosság eszméje, mert az többszörös „counterintuitive” csavarokat tartalmaz (ld. *Pascal Boyer*; a kora kereszténység elterjedésével kapcsolatban ld. *Czachesz István*). A keresztény-zsidó párbeszéd előmunkálataként fel kell tehát tárnunk nem csupán azt, hogy a zsidó és a keresztény isten-fogalom, messiás-fogalom, megváltás-fogalom miben különbözik egymástól, hanem azt is, hogy az egyes vallásokban ezek a fogalmak milyen kognitív folyamatok révén váltak sikeressé (terjedtek el egy ellenséges környezet ellenére is, maradtak fenn két évezreden keresztül).

A javasolt *kognitív dekonstrukció* eredményeképpen kettős eredményre számíthatunk. Ami a keresztény-zsidó párbeszéd társadalmi hasznosságát illeti, a párbeszéd olyan következtetésekre juthat, amely – az éppen feltárt kognitív mechanizmusok révén – sikeresen fog elterjedni a párbeszédet folytató lelkes értelmiségiek szűk klubján kívül is. A klubon belül pedig a párbeszéd egymás mélyebb, valódi megértésére vezethet: nem csupán felületes hasonlóságok mantrázását, hanem a különbségek valódi feltárását, megértését eredményezheti.

Így oldhatók fel azok a szituációk is, amelyekben a két oldal látszólag érti egymást, valójában azonban hatalmas űr tátong a két oldal gondolkodása között.